

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מלכויות וזכרונות

הלכה

מלכויות זכרונות ושופרות

פרשת נצבים וילך – סליחות תשפ"ז

שנה כ"ז – קובץ לי [תתקנ"ח]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109

ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת נצבים וילך

מלכיות זכרונות ושופרות

"סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים דברי רבי יוחנן בן נורי אמר לו רבי עקיבא אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים (משנה). אמר לו רבי עקיבא אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר למה הוא מזכיר רחמנא אמר אידכר אלא למה עשר לימא תשע דהואיל ואשתני אשתני. תנו רבנן מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים ומנין שאומרים גבורות שנאמר (תהלים כ"ט) הבו לה' כבוד ועז ומנין שאומרים קדושות שנאמר הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש ומנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות רבי אליעזר אומר דכתיב (ויקרא כ"ג) שבתון זכרון תרועה מקרא קדש שבתון זה קדושת היום זכרון אלו זכרונות תרועה אלו שופרות... מנין שאומרים מלכיות תניא רבי אומר (ויקרא כ"ג) אני ה' אלקיכם ובחדש השביעי זו מלכות רבי יוסי בר יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר (במדבר י') והיו לכם לזכרות לפני אלקיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלקיכם ומה תלמוד לומר אני ה' אלקיכם זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן" (ראש השנה ל"ב ע"א).

"אמר רבה אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיבא לפני זכרונכם לטובה ובמה בשופר" (שם ל"ד ע"ב).

מלכויות זכרונות ושופרות

הנה משמע מפשטות דברי הגמ' דאמירת מלכויות זכרונות ושופרות בר"ה מה"ת היא, שהרי מן המקראות דרשו כן. ועוד דלשון הגמ' "רחמנא אמר אידכר" משמע דמה"ת הוא וכעין מה שאמרו (שם ט"ז ע"א) למה תוקעין רחמנא אמר תקעו". וכך גם משמע מלשונם "אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות וכו'".

אמנם באמת מבואר להדיא בגמ' (שם ל"ד ע"ב) דאין הברכות אלא מדרבנן שהרי אמרו שם "כיצד שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא הא דרבנן לא צריכא דאף על גב דהא ודאי והא ספק".

הרי לן להדיא דאין הברכות אלא מדרבנן ולא מה"ת.

וכבר עמד הריטב"א על שאלה זו בר"ה (ט"ז ע"א) וכתב "והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות, משום דאע"ג דפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה (תורה) זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכויות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל בסיפרי מפסוק והיה לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלקיכם אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכויות, ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות זכרונות וכו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראיה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם".

הרי לן דעת הריטב"א דבכל מקום שהסמיכו חכמים דבריהם על מקראי הקודש הו"ל מעין דאורייתא וחמור מדברי סופרים, דכיוונו חכמים לרצון התורה ונמסר בידם כח זה.

וכך נראה גם בכונת בעל המאור שכתב (דף י"ב ע"א מדפי הרי"ף) "אותן שתוקעין מעומד הלא הם על סדר ברכות התפלה והן נראין כשל תורה וכדברא דאמר רבא אמר

מלכויות זכרונות ושופרות

הקב"ה אמרו לפני וכו'". ובודאי אין כונתו דהוי מה"ת ממש, שהרי גמ' מפורשת דהוי מדרבנן כנ"ל, אלא נראה כונתו דהוי כעין דאורייתא ונראין כשל תורה, וכדעת הריטב"א.

אמנם הרמב"ן במלחמות (י"א ע"א מדפי הרי"ף) כתב לגבי מש"כ (שם ט"ז ע"א) אמר הקב"ה לישראל תקעו לפני בשופר של איל, דאין זה מה"ת ומצינו לשון זה אמר הקב"ה גם בדרבנן וכמו שאמרו אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות, עי"ש. הרי שהוכיח ממאמר זה דגם בדרבנן מצינו לשון זה דאמר הקב"ה.

(והנה כל הראשונים הנ"ל לא עמדו אלא על לשונם "אמר הקב"ה" ולכאורה צריך עיון טפי לשונם רחמנא אמר, ולכאורה לשון זה משמע טפי דהוי דין תורה, ובמקומות שונים בש"ס מצינו לשון זה, וכמדומני שבכל מקום מדובר בדין דאורייתא ממש, עיין סוטה ה' ע"ב, ב"ק ז' ע"ב, ב"מ קי"ד ע"ב, והרי אמרו לגבי מלכויות זכרונות ושופרות (ר"ה ל"ד ע"ב) למה מזכירין רחמנא אמר אידכר ומשמע דהוי מה"ת, וצ"ע).

ב

ולולי דברי הראשונים, היה נראה לכאורה לומר דבאמת הוי אמירת מלכויות זכרונות ושופרות מה"ת וכדמשמע מפשטות לשונות הגמ', וממה דדרשו מקרא דיש לומר מזו"ש. אלא דאין זה מצוה אלא בהדי תקיעות השופר, וכפשטות דברי חז"ל "אמרו לפני מלכויות... אמרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה בשופר". וזה גדר הדין דיש ללוות את תקיעת השופר בפסוקים וברכות של ענייני מלכויות זכרונות ושופרות, אבל כשאין לנו שופר אין ענין באמירת מזו"ש אלא מדרבנן, דכך תיקנו חכמים מטבע של תפילת ר"ה, אבל כשיש תקיעת שופר יש בזה מצוה דאורייתא.

ואתי שפיר מה שאמרו שם (ל"ד ע"ב) דאם במקום אחד תוקעין בשופר ובעיר אחרת מתפללין מוסף אין הברכות אלא מדרבנן כיון שאין עמהם תקיעת שופר.

ולכאורה זו דרך נפלאה ליישב סתירת הסוגיות, אך בטלה דעתי לדעת רבותינו.

אמנם בדרך זו יש ליישב דברי רש"י עה"ת (ויקרא כ"ג כ"ד) שפירש יום זכרון תרועה דהכונה לפסוקי זכרונות ושופרות, ודחה הרמב"ן דאין זה אלא אסמכתא

מלכויות זכרונות ושופרות

מדבריהם. והביא את דברי הגמ' דהולך למקום שתוקעין כיון שאין הברכות אלא מדרבנן, עי"ש. ולדרכנו נחא דבאמת הוי מדאורייתא בהדי שופר.

ג

והנה יש לעיין בתקיעות ובברכות במזו"ש, מה בהן עיקר ומה בהן טפל, דלכאורה נראה שהברכות טפלות הן לתקיעות, ובאות ללוות את תקיעות השופר. אך יש מקום לומר דלאחר שכבר יצאנו יד"ח בעיקר מצות השופר בתקיעות דמיושב אין תקיעות דמעומד אלא ללוות את ברכות התפילה. ונראה דנחלקו בזה רבותינו הראשונים, ונבאר.

הנה נחלקו הראשונים בענין מי ששח בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ושלש מחלוקות בדבר, דעת רבינו שמחה הובא בהגהות מיימוניות (פ"ג אות ט'), ובבית יוסף סי' תקצ"ב שחוזר ומברך, לעומתו דעת הרי"ד בפ"ד מר"ה דאף לכתחלה מותר לשוחח, ובתווך שיטת הרמב"ם (פ"ג הי"א) והשו"ע שם סעיף ג') דלכתחלה אין להפסיק כדי שברכת השופר תחול גם על תקיעות דמעומד אך בדיעבד אינו חוזר ומברך.

שיטת רבינו שמחה מובנת, דכיון שתיקנו חכמים תקיעות דמעומד ועשאווהו כחיוב גמור. אף שכבר יצא יד"ח מה"ת חוזר ומברך על מצוה דרבנן. שיטת הרמב"ם אף היא מובנת דכיון שייצא יד"ח עיקר המצוה שוב אינו מברך ואין זה דומה למצוה דרבנן שמברך עליה כגון נ"ח ומקרא מגילה כיון שבדרך כלל מברך על תקיעות דמיושב ופוסט את אלה שבמעומד, אך שיטת הרי"ד צריכה ביאור, דלמה מותר לכתחלה להפסיק וכי לא נכון לברך על כל התקיעות כאחד.

ונראה ביאור שיטתו לפי המבואר בריטב"א ר"ה ל"ד וז"ל והנכון בזה דמדינא הרי יצאנו ידי חובת מצות שופר בתקיעה דמיושב, ואין תקיעות שעל סדר ברכות באות לחובת מצות שופר, אלא לחובת תפילה בציבור להעלות תפלה בתרועה, כענין [שעושין] בתעניות שתוקעין על ז' ברכות דמי שענה כדי להעלות (תקיעה) [תפילה] בשופר, עכ"ל.

ולמדנו מדבריו חידוש גדול דהתקיעות שעל סדר מלכויות זכרונות ושופרות בעצם לא שייכי למצות השופר אלא לענין התפלה ותקיעות אלה להעלות את התפלה

מלכויות זכרונות ושופרות

והברכות הן. וכעין התקיעות שבתפלת התענית, ולא כהבנה המקובלת שהברכות מלוות את התקיעות, אלא להיפך התקיעות טפלות ומלוות את ברכות המלכויות זכרונות ושופרות, ולפי"ז נקט הרי"ד דעל תקיעות אלה לא מברכים לשמוע קול שופר כיון דלא משום מצות השופר הן, ודו"ק בזה.

ד

ושיטה מחודשת עד למאד בענין תקיעות דמיושב ודמעומד מצינו בבעל המאור בר"ה פ"ד (דף י"ב ע"א מדפי הרי"ף) והיא, דתקיעות דמיושב היינו התקיעות שבחזרת הש"צ על סדר מלכויות זכרונות ושופרות, וקרויים תקיעות דמיושב משום דאף שהש"צ צריך לעמוד הציבור רשאי לשבת, ותקיעות דמעומד הן מה שנהגו בימיהם לחזור ולתקוע את כל הסדר לאחר גמר התפילה, והן תקיעות דמעומד כיון שהציבור כבר עמד על רגליו לקראת היציאה מבית הכנסת. ומה שאנו נוהגין לתקוע לפני תפלת המוסף בברכה אינו אלא מנהג שנהגו לאחר חתימת התלמוד משום חולים שאינם יכולים לשהות בביהכ"נ עד חזרת הש"צ עי"ש.

ולדרכו הוסיף עוד בעל המאור דבימי חז"ל לא היו מברכים על השופר ברכת המצוה דכיון דתקיעות הראשונות היו על סדר הברכות דמלכויות זכרונות ושופרות שוב לא צריך לברך ברכת המצוה וכמו שאין ברכת המצוה על קריאת שמע כיון שמברכין עליה ברכות קריאת שמע, אלא שלאחר שנהגו לתקוע לפני התפילה שוב נהגו גם לברך לפני תקיעת השופר, עי"ש בדבריו המחודשים.

וגם המאירי הלך בדרכו בר"ה שם ובברכות י"א ע"ב, והוסיף לפי דרכו דאף לאחר שנהגו לתקוע ולברך לפני תפילת המוסף אין ברכת השופר חלה על התקיעות שעל סדר התפילה דאלה די להם בברכת מזו"ש, ומשו"כ מותר להפסיק בין התקיעות שלפני מוסף לאלה שעל סדר הברכות.

הרי לן שתי דרכים בביאור שיטת הרי"ד דמותר לדבר בין תקיעות דמיושב לאלה דבמעומד.

ומ"מ למדנו דנחלקו הראשונים בתקיעות שעל סדר התפילה האם המה עיקר והברכות טפלות להן או שמא ברכות עיקר והתקיעות טפלות להן, ודו"ק בכ"ז.

מלכויות זכרונות ושופרות

ה

הנה נחלקו רבי ורשב"ג בראש השנה (ל"ב ע"א) אם ברכת קדושת היום נאמרת במלכויות או בזכרונות, לרבי אומרים קדושת היום במלכויות כמו בשבת שקדושת היום היא הברכה הרביעית, ולרשב"ג מדמינן לשבת, וכמו שאומרים קדה"י בשבת בברכה האמצעית שהיא הרביעית מתוך שבע ברכות התפלה כן בר"ה אומרים באמצעית שהיא החמישית מתוך תשעת הברכות.

ויש לעיין לתרוויהו דלכאורה יש כאן סיום אחד שעולה לשתי ברכות שונות ברכת המלכויות וברכת קדושת היום, דהיינו "מלך על כל הארץ" שהיא סיום ברכת המלכויות, "מקדש ישראל ויום הזכרון" שהיא סיום ברכת קדושת היום, אך לכאורה ברכה אחת עולה לשני ענינים שונים וסיום הברכה כולל שני ענינים שונים, ולענ"ד לא מסתבר לומר כן.

ונראה יותר לפי פשטות הענין דכל סיום הברכה "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון" קדושת היום היא, דזה מהות היום הרת עולם שבו ממליכין את הקב"ה על כל העולם כולו, וזה גם פתיחת הברכה מלוך על כל העולם כולו וכיון שזה עיצומו של יום כולו קדושת היום אלא שיש בו גם סיום במלכויות, וכן לרשב"ג שקדושת היום נאמרת עם זכרונות דהלא יום הזכרון הוא שבו הקב"ה זוכר מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם אלא שיש בו גם סיום בזכרונות ודו"ק.

ו

וידוע מה שנחלקו גדולי עולם הגרי"ז מבריסק והחזו"א בענין תקיעות דמלכויות זכרונות ושופרות, דלדעת הגרי"ז רק מי ששמע כל חזרת הש"צ יוצא יד"ח בתקיעות אלה, ולדעת החזו"א בסי' קל"ז אות ב' די בכך שהתפלל תפלת הלחש כדי לתקוע אחר גמר תפלתו וקיים בכך את מצות התקיעות דמלכויות זכרונות ושופרות עי"ש.

וכיון ששיטת הגרי"ז אינה מבוארת בספרו הגדול, ואין אנו חיים אלא מפי מעתיקי השמועה תלמידיו ותלמידי תלמידיו לא ידעתי לשיטתו אם צריך לשמוע את כל חזרת הש"צ או די שישמע את ברכות המלכויות זכרונות ושופרות.

ויהיה בזה נפ"מ בחקירתנו הנ"ל אם לא שמע סוף הברכה מקדש ישראל ויום הזכרון אם יצא יד"ח מלכויות זכרונות ושופרות, אך אפשר דמ"מ כיון שזה מטבע

מלכויות זכרונות ושופרות

הברכה אם לא שמע כולה כאילו לא שמע ברכת המלכויות, ודו"ק בכ"ז כי הדברים אמורים בדרך הערה ועדיין צ"ע.

ז

בגדר אסמכתא

הנה דברי הריטב"א דגדר אסמכתא הוי רצון ה' ולא לסימנא בעלמא, כתב גם המהר"ל מדעתיה בבאר הגולה באר א' ובגור אריה פרשת יתרו (שמות י"ט כ') בתוקף רב עי"ש. אך רבים נקטו כדעה שהריטב"א שלל מכל וכל, עיין קרית ספר למבי"ט בהקדמתו שכתב דחכמים הסמיכו מה שנאמר למשה בסיני על פסוקי התורה לסימנא בעלמא, וכדבריו מצינו ברדב"ז ובכסף משנה (פ"ג מהלכות נזירות ה"ב) על מה שכתב הרמב"ם דסתם נזירות שלשים יום הוי הלכה מפ"י הקבלה, וכתבו נושאי כליו הנ"ל דאף שדרשו בגמ' (נזיר ה' ע"א) ממה דכתיב נזיר יהיה בגימטריא שלשים, אין זה אלא סמך על דרך סימן (כס"מ) או לסימנא בעלמא (רדב"ז). הרי לן שהסמיכו מה שניתן הלממ"ס על המקראות לסימנא בעלמא. ובאמת כבר כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה דיש שהסמיכו על המקראות "כעין סימן כדי שישמרו ויזכרו, ואין זה מענין הפסוק". וכ"כ במו"נ ח"ג פמ"ג עי"ש. וכך כתב גם בספר הכוזרי (מאמר ג' ע"ג), עי"ש.

אמנם בתורתו של הרמב"ם ונושאי כליו לא מצינו הנחה זו אלא כשהסמיכו הלממ"ס על המקראות ולא באסמכתא שהיא מדרבנן, אך מ"מ כיון שלהדיא מצינו שאין כל הכרח שאסמכתא הוא "מענין הפסוק" וכונת התורה אלא לסימן בלבד, לכאורה מסתבר כן גם במה דמצינו שהסמיכו דבריהם על המקראות ולא כדברי הריטב"א.

וכן מבואר עוד בדברי התוס' במנחות (צ"ב ע"ב) ד"ה גירסא "גירסא בעלמא קראי אסמכתא בעלמא לאוקמי גירסא לסימנא".

וע"ע בסוטה (ל"ב ע"ב) תוד"ה ורבי "דאין שיטת הגמ' לדייק כ"כ על אסמכתא". ומבואר גם בדבריהם שלא כדברי הריטב"א, דאם אסמכתא הוי כונת התורה ומעין דאוריתא אין מסתבר לומר דאין שיטת הגמ' לדקדק באסמכתא.

ועיין מה שכתוב בליקוטי מהרי"ל אות פ"ד "אמר כל היכא דאיתמר מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא, הכי פירושו ודאי תקנתא דרבנן הוא והם יצאו ובדקו ומצאו

מלכויות זכרונות ושופרות

להם סמך מקרא, וסמכו דבריהם עליו כדי להחזיקם שיהיו סבורים שהוא מדאורייתא ויחמירו בו, ולא אתו לזלזל ולהקל בדברי חכמים".

ומכל זה נראה דרבים מרבתינו הראשונים נקטו שלא כדברי הריטב"א, אלא דאסמכתא הוי ככל דרבנן, וכפי שמשמע דעת הרמב"ן לגבי מלכויות זכרונות ושופרות.

אמנם מצינו מקורות בדברי הראשונים גם לדרכו של הריטב"א. עיין תוס' עבו"ז (כ"ב ע"א) שכתבו לבאר מה שאמרו במועד קטן (י"א ע"ב) "לא מיבעיא ימי אבל דאסור מדרבנן אלא אפילו חול המועד דאסור מה"ת" דאף דמלאכת חול המועד אסור מדרבנן כיון דאסמכוה על פסוק בתורה הרי זה מה"ת. ומבואר מדבריהם דאסמכתא חמור משאר דרבנן, דהרי בגמ' אמרו רבותא שהקילו לא רק באבל אלא אף בחוה"מ דהוי מה"ת.

וגם בחגיגה (י"ח ע"א) כתבו התוס' כדבריהם בעבו"ז, והוסיפו עוד לבאר מה שאמרו שם "אמר ר' יוחנן אלא מעתה חג האסיף איזהו חג שיש בו אסיפה... אלא בחולו של מועד, חש"מ מי שרי" וכו'. ומשמע מזה דמלאכת חוה"מ אסורה מה"ת. וכתבו (ד"ה חולו של מועד) "לאו משום דלא מישתרי מדאורייתא, אלא כיון דאקרא סמכינן ליה למיתסר (אסמכתא) לאו מסתברא ליה לאוקמא קרא דשרי בהדיא בהכי". וגם דבריהם מתבארים רק לפי דרכו של הריטב"א, ודו"ק בכל זה.

ועיין עוד מה שכתב הרא"ש ברכות דף י' (פ"ק ס"י) דאף דאמרו בתפילת מנחה דאם התחיל לאכול סמוך למנחה אינו פוסק בשחרית פוסק דחמור טפי דאסמכוה אקרא "דלא תאכלו על הדם". הרי דאסמכתא חמור משאר דרבנן, וכ"ז ראייה לדרכו של הריטב"א.

אך הריטב"א עצמו כתב שם דכשם שבמנחה אם התחילו אין מפסיקין כן גם בשחרית, הרי דאף שהריטב"א הוא מרא דשמעתתא דאסמכתא הוי כונת הפסוק וכעין דאורייתא מ"מ אין הכרח שהחמירו יותר באסמכתא משאר דרבנן, ודו"ק בכ"ז.

ועיין עוד בדברי הריטב"א בעבו"ז (ע"ה ע"ב) שכתב דכיון דטבילת כלים הוי מדרבנן ספיקו לקולא, אף דמבואר להדיא בגמ' שם דאסמכוה אקרא, הרי לן דאף לשיטת הריטב"א אמרינן באסמכתא ספד"ר לקולא.

מלכויות זכרונות ושופרות

ועוד יש להעיר מדברי הריטב"א ביומא ע"ד ע"א שהעיר לר"ל דחצי שיעור אסור מדרבנן למ"ל ריבוי דכל חלב, ולשיטתו דאסמכתא הוי רצון התורה לכאורה לק"מ. אך באמת נראה דכיון דלא הוי ילפותא גמורה מה"ת ע"כ הוי יתור, ודו"ק בזה.

וע"ע בביאור הלכה (סימן רס"ג סעיף ב') הביא בשם הפרי מגדים דאסמכתא חמור טפי מדרבנן בעלמא, וכתב כן לגבי ג' סעודות שבת דאסמכוה אקרא, ויש פשר לדבריו לשיטת הריטב"א, כמבואר.

וחידוש עצום כתב בזה הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות כ') דיש ב' גדרים שונים באסמכתא.

א. אסמכתא חשובה שיש בה מעין רמז מפורש בתורה, וכהא דלמדו בחולין (ק"ו ע"א) מים ראשונים מקרא דידין לא שטף במים, וזה הוי כעין ד"ת ממש עד שספיקו לחומרא.

ב. אסמכתא בעלמא דהוי ככל דרבנן בעלמא וספיקו לקולא. וכהא דלמדו בברכות (נ"ג ע"ב) מים ראשונים ואחרונים מקרא ד"והתקדשתם והייתם קדושים". ולמד כל עיקר חידוש זה מדברי הרא"ה בבדק הבית ריש הבית השישי (ומבואר שם דהרשב"א לא ניח"ל בזה, עי"ש).

והפמ"ג האריך בזה בבקיאות נפלאה כדרכו, ויש לדון לפי"ז בדבריו שבס"י רס"ג לגבי שלש סעודות, ובכלל יש לדון טובא בדבריו, ואכמ"ל.

ולסיום הדברים אעיר מדברי הירושלמי חגיגה (ז' ע"ב) "חביבין הדברים הסמוכין לכתב מן הדברים הסמוכין לפה" ואפשר דיש מזה מקור לדברי הריטב"א וסייעתיה. אך מאידך מפורש להדיא בירושלמי שביעית (א' ע"א) דאסמכתא הוי ככל דרבנן דלגבי מה שתיקנו לאסור עבודת הארץ לפני השביעית ושוב התירו רבן גמליאל ובית דינו איסור זה אמרו שם "בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו בשעה שאסרו למקרא סמכו בחריש ובקציר תשבות... ובשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד".

הרי דהוי ככל דברי סופרים וכשאסרו וגם כשהתירו סמכו דבריהם על דברי תורה, עי"ש היטב ודו"ק.

מלכויות זכרונות ושופרות

ולכאורה מבואר להדיא בדברי הגמ' ביבמות (ק' ע"ב) דכאשר הסמיכו איסור דרבנן אקרא ואמרו אסמכתא הוי ככל גזירה דרבנן. דשם דרשו מקרא "והיתה לו ולזרעו אחריו, בעינן זרעו מיוחס אחריו וליכא", ומשו"כ אמרו "עשרה כהנים עומדים ופרש אחד מהם שם ובעל דמשתקין את הולד מדין כהונה ופסול לעבודה". והקשו שם מהמבואר במשנה ביבמה שלא שהתה ג' חדשים אחרי בעלה ונתייבמה ונולד ולד ספק בן ט' לראשון בן ז' לאחרון, אם שניהם כהנים ראוי הוא להיות כהן גדול. ותירצו בגמ' "זרעו מיוחס אחריו דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וכי גזור רבנן בזנות בנישואין לא גזור רבנן". הרי דדין אסמכתא כדין כל גזירת חכמים, ושקלו בחכמתם במה ראוי לגזור ובמה לא.

אך מ"מ אפשר דאף שודאי יש ביד חכמים לתקן כרצונם ולפי דעת קדשם באסמכתא מ"מ נמסר הדבר בידם וכאילו כיוונו בדעת קדשם לדעת העליון ורצון התורה כפי אשר יתקנו, ודו"ק

ועוד יש לדון ממה שדרשו ביבמות (שם) "והכא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת, ויש לך אחרת שאע"פ שלא נתפשה מותרת ואיזו זו שקידושיה קידושי טעות". וכתבו שם בתוס' (ד"ה ואיזו) דבאמת פשיטא דלאו קידושי ניהו אלא ע"כ דהוי אסמכתא בעלמא.

ולדברי הריטב"א דברי הגמ' באמת תימה הן דלמ"ל קרא אסמכתא לדבר שהוא פשוט מסברא, וע"כ דסוגיה זו מתפרשת כדרך הראשונים דבאמת אין זה אלא אסמכתא לסימנא בעלמא או מטעם אחר, ואין זה כונת הכתוב, וז"פ.

ה

ונראה בזה עוד מקור שלא כדברי הריטב"א מסוגיית הגמ' בביצה (ט"ו ע"ב) ומדברי רש"י שם, דהנה איתא שם לגבי מצות עירוב תבשילין:

"מנא הני מילי, אמר שמואל דאמר קרא זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו מאחר שבא להשכיחו. מאי טעמא, אמר רבא כדי שיברור מנה יפה לשבת, ומנה יפה ליום טוב. רב אשי אמר כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת, קל וחומר מיום טוב לחול".

ולכאורה תימה דהגמ' שואלת מנה"מ ומביאה מקור מן הפסוק זכור את יום השבת לקדשו, ושוב שואלת הגמ' מאי טעמא, וכתב שם רש"י:

מלכויות זכרונות ושופרות

"מנא הני מילי - לאו דוקא מקראי יליף, דערובי תבשילין דרבנן, והכי קא מבעיא ליה אהיכא אסמכוה רבנן... מאי טעמא - למה תקנו ערוב, קרא ודאי לאו בערוב משתעי, ולא ערוב משתמע מניה, ואסמכתא בעלמא הוא, וכי אתא קרא - לקדוש היום אתא, כדתניא בפסחים (קו, א): זכרהו על היין, וערוב מדרבנן, ומה ראו לתקן".

הרי לן דפשיטא לגמ' ד"קרא ודאי לאו בערוב משתעי, ולא ערוב משתמע מניה" ואינו אלא אסמכתא, ומשו"כ שאלו מאי טעמא. ולמדנו מדבריו דאין ענין אסמכתא כונת התורה אלא תליה בעלמא בפסוקי התורה.

וכך נראה גם מגוף הסוגיא דהלא דרשו זכרהו מאחר הבא להשכיחו, והא תינח לרבא שטעם המצוה כדי שיברור מנה יפה גם לשבת ולא רק ליו"ט שלפניה, אכן העירוב בא להזכיר את השבת מיו"ט שבא להשכיחו, אבל לרב אשי עיקר התקנה משום כבוד יו"ט ולא משום כבוד שבת, והמהרש"א אכן כתב שם דאין הדרשה אלא אליבא דרבא ולא אליבא דרב אשי, ואין זה מתיישב בפשטות הסוגיא, ולכאורה נראה מזה דאין כ"כ קפידא שדרשת האסמכתא אכן תהיה מכוונת לטעם התקנה שהסמיכו עליה, ודו"ק בזה.

ט

ולכאורה יש להביא עוד ראיה נגד שיטת הריטב"א מדברי הירושלמי בגיטין (כ"ו ע"ב) בטעמא דמילתא דהנזקין שמין להם בעידית, וז"ל:

"מניין לרבי עקיבה הניזקין שמין להן בעידית ליתא מן התורה. איתא מן התקנה. מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית. מפני הגזלנין שיהא אדם אומר מה בידי גזל מה בידי מזיק למחר רואין בית דין שדה יפה שלי ונוטלין אותה מלפני. וסומכים אותה למקרא מיטב שדהו ומיטב כרמו ישרם".

הרי דמחד גיסא אמרו שכך תיקנו חכמים "ליתא מן התורה, איתא מן התקנה", ומאידך אסמכוה אקרא, הרי לן אסמכתא שכל כולו תקנה כדי להרחיק את הגזל והנזק.

אך אפשר דבאמת יש ללמוד מזה היפך הדברים, דהנה מבואר במס' גיטין בבבלי (מ"ט ע"ב):

מלכויות זכרונות ושופרות

"תניא בהדיא מיטב שדהו ומיטב כרמו ישרם, מיטב שדהו של ניזק ומיטב כרמו של ניזק, דברי רבי ישמעאל. רע"א מיטב שדהו של מזיק ומיטב כרמו של מזיק. רבינא אמר לעולם מתני' ר"ע היא, דאמר מדאורייתא בדמזיק שיימין, ור"ש היא, דדריש טעמא דקרא, ומה טעם קאמר, מה טעם הניזקין שמין להן בעידית, מפני תיקון העולם, דתניא אמר ר"ש מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית, מפני הגזלנים ומפני החמסנים, כדי שיאמר אדם למה אני גוזל ולמה אני חומס, למחר ב"ד יורדין לנכסי ונוטלין שדה נאה שלי, וסומכים על מה שכתוב בתורה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישרם, לפיכך אמרו הניזקין שמין להן בעידית".

הרי שדרשו טעמא דקרא בהלכה זו דאף דמה"ת הניזקין שמין להם בעידית וכדכתיב "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישרם", מ"מ אמרו טעם וסברא בהלכה זו, ואפשר שכך גם כונת הירושלמי, וכשאמרו דהוי תקנה כוונתם לטעמא דקרא, אך באמת מה"ת היא.

אך מ"מ פשטות לשון בירושלמי משמע היפך כוונת הבבלי, ובעוד לגמ' דידן הוי מה"ת אלא שפירשו טעמא דקרא, לפי הירושלמי הוי תקנת חכמים שהסמיכו על דברי תורה כנ"ל.

ועיין במנחת אשר (דברים סימן מ"ג) שם הארכתי בגדר אסמכתא, עי"ש.

מלכויות וזכרונות

מלכויות וזכרונות

"והיכן אומרה לקדושת היום, תניא רבי אומר עם המלכויות אומרה... רבן שמעון בן גמליאל עם הזכרונות אומרה" (ר"ה ל"ב ע"א).

כל סוגיה זו תמוהה לכאורה, וכי למה נצרף ברכת קדושת היום לברכה אחרת, ולמה לא נברך קדושת היום בפני עצמה כדרך שמברכים ברכה זו בכל שבת קודש "מקדש השבת" ובכל יו"ט "מקדש ישראל והזמנים", ורק בר"ה נחלקו אם אומרים קדושת היום עם מלכויות או עם זכרונות.

ונראה לומר דרבי ורשב"ג נחלקו לא רק בברכת קדושת היום, אלא בעצם קדושת היום, מהותו ועיצומו.

דהנה מצינו שני ענינים שונים בראש השנה.

א. מלכויות. ביום זה שהוא תחלת מעשיך, ממליכים את הקב"ה על כל הבריאה, ובמקום לומר הא-ל הקדוש אומרים המלך הקדוש. וכך אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות על מנת שתמליכוני עליכם. וכבר כתב רבינו סעדיה גאון אחד הטעמים של תקיעת שופר, משום שכך מנהג המלכים דבשעה שממליכים מלך חדש תוקעים בשופרות ובחצוצרות, וזה ענין המלכות.

ב. זכרונות. דיום זה הוא יום זכרון תרועה, וביום זה "אתה זוכר כל מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם". וכך אמר הקב"ה לישראל "אמרו לפני זכרונות על מנת שיעלה זכרונכם לפני לטובה" (ר"ה ט"ז ע"א). יום זה יום הדין הוא והקב"ה יושב ודן בו כל באי עולם לחיים ולמות כאשר ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו.

ונחלקו רבי ורשב"ג מה עיקר עיצומו של יום, מלכויות או זכרונות ומה עלינו להדגיש בעבודת היום. לשיטת רבינו הקדוש מהות היום ועיצומו במלכויות ומשו"כ אומרים קדושת היום עם ברכת המלכות, ולדעת רשב"ג עיקרו זכרונות ומשו"כ משלבים קדושת היום עם ברכת הזכרון.

מלכויות וזכרונות

ובאמת היו בין גדולי הדורות הצדיקים דרכים שונות. היו מהם שעיקר עבודתם בקודש להדגיש את המלכות, ולהמליך את הקב"ה בשמחה עצומה, "כי קדוש היום לאדוננו", והיו מהם שעיקר עבודתם בזכרונות, בהדגשת חשבון הנפש ואימת יום הדין.

אלו ואלו דברי אלקים חיים, דבאמת שני ענינים אלו הם בהם תלוי ומשלימים הם זה את זה דמשום שהקב"ה מלך אנו עבדיו, וכיון שעבדיו אנחנו מחוייבים אנו בעבודתו, ועתידים אנו ליתן את הדין על חדלון ידינו. ומש"כ אכן תוקעים בשופר ואומרים מלכויות זכרונות ושופרות.

אך מ"מ נחלקו רבי ורשב"ג מה עיקר הדגש בעבודת היום.

* * *

ולבי אומר לי עוד בענין זה, דהנה כבר נתבאר במק"א דהתקיעה והתרועה משמשים בערבוביא, התקיעה מבטאת שמחה, והתרועה מבטאת שברון לב (עיין לקמן מאמר כ"ה). ולעומת שתי התקיעות יש תרועה אחת. התרועה באמצע היא, היא הבריח התיכון, לפניה ולאחריה שתי התקיעות. ונראה לומר דשתי התקיעות אחת למלכויות ואחת לזכרונות. זו שלפני התרועה תקיעת מלכות היא, ולכן תקיעה זו קודמת לתרועה, שהרי רק משום שהוא ית"ש מלך על כל הארץ מתייראים אנו מפניו ומריעים בשופר, והתקיעה שלאחר התרועה תקיעת זכרון היא, דלאחר שברון לבב בתרועה ובתשובה שלימה בלב נשבר ונדכא, בטוחים אנו שהקב"ה מוחל וסולח.

ושתי תקיעות אלה של מלכויות ושל זכרונות שלפני התרועה ושלאחריה, תקיעות של שמחה המה, כשם שאנו שמחים במלכות שמים ושמחים אנו להיות עבדיו של מלך, שמחים אנו ובטוחים עליו שייטיב לנו החתימה, וכדברי הטור (סימן תקפ"א) שיש לשמוח בר"ה ולבטוח שע"י תשובה שלימה הקב"ה מוחל וסולח. וכך כתב הטור במתק לשונו:

"ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש (ילקוט שמעוני רמז תתכ"ה) אמר ר' סימון כתיב (דברים ד' ז') כי מי גוי גדול וגו'

מלכויות וזכרונות

ר' חנינא ור' יהושע אומרינן איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלקיה פי' מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ר"ה ולהרבות מנות בר"ה ומכאן תשובה למתעניין בר"ה".

התרועה מבטאת את אימת יום הדין ואת שברון לבנו, והתקיעות של שמחה המה, זו שלפני התרועה שמחת המלכות, וזו שלאחריה שמחת הזכרון.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

